

Павло Гай-Нижник, Київ.
Спеціально для «Час і Події»

29 квітня 1918 року в Києві відбувся державний переворот: повалено УНР та проголошено постання Української Держави у формі Гетьманату Павла Скоропадського.

З першого дня свого правління Скоропадський оселився у будинку колишнього генерал-губернатора. Це приміщення пізніше почали називати «Палацом пана гетьмана». Міністр закордонних справ – Дмитро Дорошенко – пізніше згадував, що Скоропадський свідомо відмовився жити в колишньому Царському (Маріїнському) палаці, адже саме там під час більшовицької окупації відбувалися криваві езекуції та страти. Начальник гетьманського Штабу Борис Стеллецкий стверджував, що Скоропадського та його оточення дуже пригнічував такий факт: перед входом на подвір'я Маріїнського палацу була свіжа братська могила офіцерів, яких захопили більшовики й стратили тут. Крім того, гетьман не хотів оселятися там, аби його не звинуватили у прагненні стати новим царем.

Палац, в якому мешкав Павло Скоропадський, був на вулиці Інститутській 40, що на розі з вулицею Левашівською. Це було велике кам'яне двоповерхове приміщення, побудоване у київському районі Липки у 1830-х роках. До будинку прилягав сад, який колись був частиною Кловського парку. До 1917 року тут розташовувалися резиденції Київського, Волинського та Подільського генерал-губернаторів. Також тут неодноразово зупинялися члени російської імператорської родини. Зокрема, у 40-х рр. XIX ст. у цьому будинку кілька разів мешкав імператор Ніколай I, а згодом – у 1852, 1859 та 1869 рр. – імператор Александр III. З 1864 року в цьому приміщенні була домовна церква імені св. Миколая, яку збудували за губернаторства Анненкова на кошти Міністерства внутрішніх справ.

Фасад палацу мав такий вигляд: довжина його складала 35 метрів, праворуч долучалася тривіконна прибудова з чавунним ганком на колонах – бічний вхід, а далі – чотиривіконна прибудова домової церкви св. Миколая. Загальна довжина споруди по вул. Інститутській становила 55 метрів. Велику частину будівлі займала зала для офіційних прийомів. Кабінет генерал-губернатора та помешкання його родини розташовувалися на другому поверсі. Вся садиба складалася з трьох частин. Більшу частину її площі займав старий сад, який частково зберігся до нашого часу. На розі був кухонний флігель, з'єднаний із палацом кам'яною галереєю, а також – холодні служби (сарай для дров та льодовня). Окремо, воротами на Інститутську, був господарський двір з великою стайнею, каретником, сараєм, оранжереєю та кучерською. У грудні 1911 р. добудували кам'яний сарай для автомобіля. Обабіч чавунного ганку стояли дерев'яні смугасті будки для варт. Після революції в цьому будинку мешкав губернаторський комісар Тимчасового уряду, з осені 1917 р. тут жив голова Генерального секретаріату Центральної Ради Володимир Винниченко, а після нього – голова Ради народних міністрів УНР – Всеволод Голубович.

Величезний генерал-губернаторський дім на Липках, як зго-

Палац Його світлості ясновельможного гетьмана всієї України: життя і будні

дом бідався начальник Штабу гетьмана, був розпланований вкрай незручно й безпосередньо прилягав до сусідніх садиб на Левашівській та Інститутській вулицях. Парк, що також пригулявся до будинку, був огорожений напівзгнилим дерев'яним парканом, а з вікон сусідніх будинків зовсім вільно можна було спостерігати за всім, що діялося усередині парку. Все це створювало великі ускладнення для охорони гетьмана.

Приміщення хоча й не надто страждало за минулі півтора року, проте в ньому абсолютно не було нічого необхідного для життя. На другий день перевороту Скоропадський застав увесь штат гетьманського будинку вже сформованим, і йому залишилося лише переглянути його та остаточно затвердити. Тим не менш, перші ночі гетьманові довелося провести у своєму палаці «побувачному».

На другому поверсі три кімнати зайняв сам Скоропадський (спальня, їдальня та кабінет), одна кімната (колишня вітальня) була надана для засідань Ради міністрів і ще одна – під кабінет генерального писаря Івана Полтавця-Острияниці. Вільними на верхньому поверсі спочатку залишалися ще три спальні кімнати, одна кімната-вітальня та велика зала. «Тут, у великій залі на другому поверсі, – згадував міністр закордонних справ Української Держави Дорошенко, – відбувалися прийоми делегацій й урочисті прийоми чужоземних послів; поруч цієї зали містився кабінет гетьмана, де він працював, приймав міністрів та інших службових осіб, де він давав аудієнції. На тому ж самому поверсі в двох залах, одна поруч другої, засідала Рада Міністрів і Мала Рада Міністрів». На першому поверсі три кімнати було віддано під кабінети голови Ради міністрів Федора Лизогуба, персонального секретаря гетьмана й заступника міністра закордонних справ Олександра Палтова та коменданта палацу Костянтина Прісовського, а решта – під караул. Усі кабінети в палаці були обладнані телефонними апаратами, що мали на той час тризначні та, здебільшого, чотиризначні номери.

Пізніше, коли в середині липня 1918 р. до Києва прибула сім'я гетьмана, мешканцям будинку довелося потіснитися. Дружина гетьмана Олександра Петрівна (у дівоцтві – Дурново), сини (Петро, Данило та Павло) та доньки (Марія та Єлизавета) оселилися в трьох невеликих кімнатах на верхньому поверсі. Канцелярія гетьмана перенеслася на нижній поверх. Відтак, закономірно, великий генерал-губернаторський будинок виявився затісним і доволі скромним помешканням для оточення всього Скоропадського й зовсім не відповідав його урочистій назві – «Гетьманський палац». Тому логічніше називати його просто резиденцією.

Авто з П. Скоропадським біля ганку гетьманського палацу

Крім цього, нижній поверх палацу займав ще й німецький караул, який час від часу змінювався у своїй чисельності, залежно від політичної ситуації в місті, а також – караул гетьманською конвою та чергування особливого відділу власного Штабу Скоропадського. При вході стоя-

Палац пана гетьмана

ли по двоє вартові конвою гетьмана, а в останні місяці Гетьманату по двоє вартових стояли й у залі перед внутрішніми апартаментами. Німці несли варту з боків парку, тому їх для сторонньої публіки та відвідувачів гетьманського палацу видно не було. Вночі двері спальної кімнати гетьмана охоронялися його конвоем та вартовими-німцями, а в парку виставляли варту біля кулемета.

Попри таку посилену внутрішню та зовнішню охорону резиденції гетьмана, потрапити до палацу голови держави було досить легко. Будинок постійно відвідувало багато гостей і прохачів, які приходили на прийоми не лише до самого гетьмана, але й до голови Ради міністрів і гетьманського коменданта. Відтак, майже в кожному кутку за драпірованою дверею стояла заряджена зброя – на випадок необхідної самооборони. До середини літа 1918 р. вхід до гетьманського палацу для урядовців був порівняно демократичним. Але вже після вбивства німецького командувача в Україні – фельдмаршала Айхгорна, щоб потрапити до резиденції Скоропадського, «потрібні всякі перепустки», через що урядові службовці почали називати палац та навколишні околиці «ЕнгересКрігсгебіт». Не довіряючи німцям та власній охороні, гетьман мріяв оточити себе конвоем із кавказьких народів. Проте усі спроби вмовити воєнків з колишньої Дикої дивізії, що поверталися до себе на Кавказ, залишитися на службі, не мали жодного успіху, незважаючи на пропозиції будь-якої оплати. Вірогідно, хіба що один лише особистий охоронець-ад'ютант – туркмен Абдул-Західов, що з'явився в оточенні гетьмана в останні часи Української Держави – погодився на таку пропозицію.

Обід у внутрішньому подвір'ї палацу пана гетьмана

Варто також додати важливу деталь щодо осіб, що постійно перебували в палаці. Ще від початку гетьманського правління при Скоропадському перебував німецький граф Альвенслебен. Цей капітан німецької військової розвідки (Оберкомандо) ще 20 квітня 1918 р. перед гетьманським переворотом бував у Скоропадського, аби впевнитися, чи не завагається той повалити Центральну Раду, а за день до перевороту навіть пропонував майбутньому гетьманові тимчасово переїхати мешкати до нього. Скоропадський відмовився й зупинився у російського монархіста, відставного генерала Федора Безака, який мав тісні зв'язки

з німецьким штабом. Та й мешкав Безак у Києві по сусідству з німецьким Оберкомандо. Вже тоді Скоропадський усвідомив, що Альвенслебен був призначений для постійного перебування при ньому, точніше – спостерігати за ним. Так було і під час Гетьманату.

Варто додати, що Фрідріх-Йоганн граф Альвенслебен (von Alvensleben; 1836 –?) походив з надзвичайно відомого прусського роду, був розвідником і відомим прусським дипломатом. У 1861 р. був призначений аташе в Брюсселі, у 1872 р. – радником посольства у Санкт-Петербурзі, з 1882 по 1901 рр. перебував німецьким посланцем у Гаазі, Вашингтоні та Брюсселі, а з 1901 по 1905 рр. – був німецьким послом у Російській імперії. Його предки були масонами-тамплієрами.

Відтак пиха цього німецького спостерігача за гетьманом була величезною. У палаці він поводився абсолютно незалежно від німецького командування й мав безпосередні зносини з імператором Вільгельмом II. Він безцеремонно насміхався над укладом життя в гетьманському палаці, а власний конвой Скоропадського називав не інакше як пожежною командою. Тим не менш, гетьманське оточення швидко зжилося з ним й у палаці: граф вважався «своєю» людиною, якій, за словами начальника Штабу Скоропадського, довірялися усі найближчі таємниці та сумніви. Веселий і безтурботний граф Альвенслебен не був позбавлений і комерційної жилки, а заступник міністра закордонних справ й водночас довірений радник гетьмана – Олександр Палтов – залагоджував через нього усі «тертя» з німецьким командуванням.

Скоропадські (Данило, Єлизавета, Марія, гетьманова Олександра, Павло, гетьман Павло). Київ, літо 1918

Життя в гетьманському палаці тривало за чітко запровадженим регламентом. Робочий день гетьмана був точно розписаний по годинах. При цьому сам Скоропадський працював надзвичайно багато. Прокидався він близько восьмої чи о пів на дев'яту годину ранку й – за петроградською звичкою – довго приводив себе до ладу. Проте це не був усамітнений процес. Під час одягання гетьман приймав найдовіреніших осіб, зокрема, кравця-єврея, свого полкового товариша та штатного помічника Безака, який повідомляв йому найсвіжіші новини, а також – особистого радника й заступника міністра закордонних справ Палтова. Зазвичай, о десятий ранку розпочинався прийом міністрів із доповідями. Кожний міністр міг мати аудієнцію з гетьманом не більше, аніж двічі на тиждень, й доповідати лише протягом однієї години. Раз на тиждень, вранці, замість доповіді міністрів влаштовувався прийом прохачів або депутатів. Для того, аби потрапити на такий прийом, слід було за два дні записатися у Штабі гетьмана у гофмаршальській частині. Після внесення до списку й перевірки особи через Особливий відділ прохачеві дозволялося прийти.

Закінчення на стор. 14

